

**БЭРХЭШ
ДЭЭ,
ДУЛМАМНАЙ!**

**ХҮВҮҮДЭЭ
ДУРСАН
БАЙДАГАДЬ...**

**ТАМЧИИМНАЙ
ТАЛА - МАНАЙ
ГУЛАМТА**

burunen.ru

2020 оной
августын 7,
№8 (8)

Долоон хоног бүрийн нийтэ-улас түрэн сонин Буряад **ҮНЭН**

99-дэхи жэлээ хэблэгдэнэ

АЙМАГААРАМНАЙ АЯНЧАЛАН АМАРЫТ!!!

Сэлэнгын аймаг хэдэн дзуун джэлнүүды эртэ урдын түүхэты. Эндэ Байгалы үмнэхи хидзаары дзахиргааны түб – Сэлэнгын острог Сэлэнгэ мүнэны баруун эрьед Цагаан-Арал гэджэ гадзарта 1665 ондо байгуулагдасан.

Сэлэнгын гадзар дайда – 9 Бандида Хамба Ламанары түрсэн тоонто ба Байгалы үмнэхи хидзаары хасаг сэрэг анхан байгуулсан гадзар. Энэ нутаг руу сэдхэлы баяр ба урин налгай хандаса джэшээ болгоджо ацарсан А.С. Пушкины элициг ава генерал Абраам Петрович Ганнибал, декабристнууд Николай ба Михаил Бестужевууд,

Константин Торсон тухай дзон дулааханаар дурастаг. Түүхын хуудсанда 1812 оны эцэгийн дайнда ба 1854-1855 онууды Крымска дайнуудта Севастополь хото сүлөөлэлгэндэ шалгарсан 41-тэ Сэлэнгын явган полкын нэрэ алтан үдэгүүдээр хэтэ мүнхэдөө бэчэгдээ.

Сэлэнгын аймаг Байгалы хаджуудахь аймагуудты дээргэ аянчалгын хэрэгээр түрүүлэгчэды нэгэнэ, тэрэ үрэ дүнгүүдээрээрээ дээгүүр явна.

Аймаг дотор гүрэны хамгаалалта доро түүхэ соёлы 96 хүшөөнүүд бии, тэрны тоодо: түүхын хүшөөнүүд – 26, археологийн хүшөөнүүд – 65,

архитектурын хүшөөнүүд – 5 барилганууд.

Аймагтамнай аянчалангаа амарха газарнууд ехэ олон: учарты явдалнуудты аянчалганууд, салаар уруудан явха, агы нүхэнүүд руу шоргохо, хада уулын оройгоор гарха, музейнууды хараха гэсэн дура буляаха емнууд олон байха.

Жэл бүхэн шэнэ аянчалгын ба хангалгын объектууд бии болно, үйлэ хэрэгүүдты холвосон аянчалга хүгдженэ. Сибирьтэ аянчалгын 7 хоног, Сурхайта нуурта осондо оролгын үе нээлтэ, Түүхын баалнууд, квестнууд, Хартаабын наадан, Шасарганаагы

найр, Цэгэны сайндэр, Шэмээшэгүүдтэ айлчалга, Агуухэ тала дайдын Агуухэ аялганууд, гол уруудан тамаралга, велосипедээр урилдаа болон бусад сонин үйлэ хэрэгүүд үнгэргэгдэджэ, Ород Уласы ба хариин гүрэнүүды аянчалагчад, айлчад бууджал байдаг гэзч.

Бэеынгээ тамир сайжаруулхы мартагдашагүй амаралта үнгэргэхытай урьжа, тодорхой харгы замууды хүтэлэлгэты танилцуулхамнай: «Сэлэнгын острогы нюусанууд» гэсэн аянчалгын тодорхой харгы зам Новоселенгинск очохо: а) Новоселенгинскийн

декабристнууды гэр-музей орджо харха (экскурси, интерактивна квест)

б) Соёлы Байшан (түүхын лото, светскэ этикедээр мастер-класс, нааданы квест) в) Англичанка хабцагай (экскурси, гэрэл-дзураг абхуулга)

2. «Агуухэ цайн дзамаар» гэсэн этносоёлы маршрут. Үдэнгын хүпээсүүды тракт

Маршрут Үдэнгын трактаар үнгэрэнгөө, соёлы объектууды хараха, Хамар – Даваагаар авто али явган аянчалха. Сайн бэлэдхэлты хүнүүд Бабушкин хотодо цэхэ бууха аргаты.

3. "Үвэр-Дзөөхэйн талын 6 шэдитэ үдэгдэлнүүд" гэсэн дзалуучуул ба сурагчадта дзориулсан соёл-мэдэсын маршрут

Маршрут нэгэ үдэры. Бултумуур дацан очохо.

4. "Шэмээшэгүүдтэ айлчаланга" гэсэн тур Ягодное тохсон ошчо, шэмээшэг айлда айлчалджа, тэдэны заншалта эдээ хоол амталха.

5. "Нэгэ үдэр цоо салаар уруудан явха" гэсэн аянчалгын маршрут Химнэ голоор (Ехэ Цагааны хаджуугаар) уруудан эхилджэ -

цаашаа явгаар «Бүргэды чулуу» – «Хар чулуу» хабцагай – Сэлэнгэ ба Сүхэ мүнэнүүды "Уулдзуур" – «Дээрлигшэсэн орьёл» – Новоселенгинск: Сэлэнгын острог байгуулсан хасагууды хүшөө – Англичанка хабцагай – Спасска Сүмэ ба Гэгээн Хэрээсны часовни – уруудан самархын эсэс.

Салаар Сурхайта нуур ба Галуута нуураар ябджа, дзагас барьха, Хамар-Давааны гое сайхан байгаалиин агаараар амилджа, амарха аргатыт.

Бодоод үдзыт...дзон... нара... халуун... Сэлэнгэ мүнэн! Байгал далайн гол судас гоё сайхан Сэлэнгэ мүнэнээр самархы таанары уринад!

Таанараас ганцал хүсэл дзориг! Бидэнээс – 2 дахар саланууд, сайн эдээ хоол, мартагдашагүй мэдэрэлнүүд ба осон дээр банинда оролго! Хүлээджэ ядануут? Турнууды түргэн захиит!

БЭРХЭШ ДЭЭ, ДУЛМАМНАЙ!

Манай Ноехон нютагы багцан Дулма Лумбунова тамиры талаар ехэ илалта туйльджа «Кикбоксингээр Оросы Холбоото Уласы Уласхоорондын хэмдэжэны тамиры мастер» гэджэ үндэр нэрэ дээрэдэ хүртэбэ. Дулма багцанаа бүхы нютагы дзон халуунаар амаршалджа байнады.

Үдэр бүхэн амджалтаа дээшлүүлджэ, чанга дзоригты, сайхан сэдхэлты, цэхэ урагшаа дабшаджа, олон даваа даваджа, холо ойрогуй хэдэн тэмцээнүүдтэ оролцоджо, нэрээ нэрлүүлджэ, Буряад Ороноо, Сэлэнгынгээ

аймаг, Ноехон нютагаа суурхуулджа явана Дулмамнай!

Дулма 1997 оны апрелин 26-да аджалча

мальча гэр бүлэдэ түрсэн намтарты. Авань Георгий Раднаевич Лумбунов – ехэ хүүү, урагшаа санааты, сайн дзанты хүн байгаа.

Нютаг дээрээ барьсан, бүтээсэн гэрнүүдэны мүнөө болтор джэрлэцэн, нэрын сануулан байдаг.

Цыпилма Бадмаевна эжын хадаа, дээлэн сэдхэлты, олон джэл колхозоо хүдэлджэ, хамаг санаагаа малчадтаа, аджалчадтаа дзорюулджа, аха дүүнэртээ тусалджа байдаг хүн байгаа. Хэды ехэ аджалтыч саа, чүлөө олоод дууча нимгэн сэдхэлээрээ соелынгоо байшаны тайзан дээрээс арад дзоноо баясуулджа байдаг байгаа ем дээ. Дулмынай ава эджын мэндэ байгаа саа, омогорходжо явха байгаал даа...

Дулмамнай үргэмдэжэ аха эгэчэ хоерты. Ахань хадаа,

Зоригто Цырендондопов болно, буряады мэдээджэ барилдаачан, гэр бүлөөрөө цэгээны үйлэдвэр нээджэ, ехэл бэндэ тусты, эди шэдиты цэгээгээр арад зоноо хангааджа байна.

Эгэчэнь хадаа – Дарима Цырендондопова! Буряадынгаа мэдээджэ эстрадын дзүдэжэчэн, «Сор харвалгаар тамиры мастер», оролдостыл, эрмэлдээлтэй байна. Аха эгэчэ хоеронь Дулма дүүгээ дагуулджа, сайн сургууль үгэджэ, сансандань хургөөджэ байнал даа. Нэгэ гэр бүлын иимэ сайхан хүүхэд талаан бэлигээрээ, эвты явадалаараа бүхы нютагынгаа дзоны баярлуулджа байна!

Гусиноозерск хотын Набережный тосхоны аджасуугчады гэрнүүды гадзары хабчамал осондо оркүйн түлөө согсолборь хэмджэ явуулганууд хиигдэх болоо гэджэ Буряад Уласы толгойлогчо Алексей Цыденов Сэлэнгын аймагаар аджалаараа явха үедөө Гусиноозерск хотын Набережный тосхондо осондо орсон гэрнүүды харсаны дүнгөөр тобшолол хиигээ.

- Галуута нууры осонь нэмэгдэсэн учараас хэдэн айлы гэрнүүд осондо ороо. Хабчамал осонь ехэ болоод, осны орохо гадзар үгы больджо, гэрнүүды подпольдонь орохо болоо. Нууры осны хэмджэ доошолуулха хэрэгтэ. Энэ асуудал дзаагагүй шиидхэхэд, хүн дзоны энэ хүндэ асуудалты орхикуйды, - гэджэ Алексей Самбуевич хэлээ.

Гусиноозерск хотын Набережный тосхондо дзабсары осондо абтасан гэрнүүдтэ нэмэлтэ шэнджэлэлгэ хиигдэх. Сэлэнгын аймагы дзасаг дарга Станислав Дашиевич Гармаевы хэлсэнээр, мүнөө дээрээ энэ тосхондо 130 гэр. 248 хүн эндэ аджасуудаг. Тэдэны 85 гэрэнэ дзабсары осондо ороно, 12 гэрнүүд хүны байхаар бэшэ гэджэ тоологдоо.

- Мүнөө эдэ гэрнүүд ходо шалгагдана, грунтэнь доошоо сууджа эхилээд, гэрнүүды хана хүдэлджэ забсарнууд бии болонхой. Айлуудыны зөөлүүлжэ мүнгэ сомолхо тухай асуудал басал шиидхэгдэжэ эхилэнхэйд, - гэджэ Станислав Дашиевич хэлэнэ.

2020 оны февраль цоо Буряад Уласы Байгаалин нөөсэ баялигы яаман энэ осондо абтадаг гадзар ба гидротехническа барилгы ерджэ харсан байна. Май сар цоо Галуута нууры осондо орсон үүлэцэнүүдээр харгы бүхэлхэ аджалнууд хиигдээ. Март сар цоо Буряад Уласы Байгаалин баялигы нөөсын яаман ба «Мелиоводпроект» хоёры хоорондо Галуута нуур сууринда Цагаан голы адагы сава цэвэрлэхэ талаар проектн-сметын бэчэг баримта бэлэхэ тухай хэлцээ баталагдаа.

2019 оны декабрь сар цоо Буряад Уласы Дзасагы гадзары болон Росводресурсын хоорондо 25 сая түхэригы сомоллоготы "Экологи" гэсэн үндэсэн түсэлы "Уникальна осны түсэлнүүды бүтэн байлга" гэсэн федеральна түсэлы хүрээндэ хэмджэ явуулагнууды бэлүүлжэ хүсэл тухай хэлцээндэ гар тавигдасан байн.

УНШАГЧАДЫМНАЙ САНАМДЖАНУУД

Дамбаев Б.Д., Новоселенгинск нютаг:

Буряад үнэн газетамнай нэгдэхээ гаража Сэлэнгынгээ арад дзониин баярлуулаа. Газет бүтээсэн хүнүүдтэ баяры хүргэнэбды. Иигэд лэ сайхан аймагайнгаа сониньны уншаджээхад сонин байна. Саашадаа энэ аджалаа үргэлдүүлджэл байхамнай болтогой!

Нина Артугаева, Улаан Үдэ хото:

Түрүүшын сонин алтан нара хараба... Сэлэнгэ сайхан нютагаймнай сонин Сая жэлнүүдтэ мандаха болтогой! Түрэлһөө түрэл арад зоноймнай аша габьяань дээжэлхэнь болтогой!

Үри хүүгэдээ, ашанар зээнэрээ үргэхэмнай болтогой! Үүлтэртэ үхэр малаа, адууһа гүүдээ Тобир тарганаар ондо оруулхамнай болтогой! Түмэн жэлнүүдтэ сэгээ, айраг тарагаа дэлгэрүүлжэ байхамнай болтогой! Сэлэнгэ сайхан нютагаймнай дэбсхэр дээрэ ажасуудаг арад зомни Сэдхэл арюун, сонор ухаатай байхань болтогой!

Мария Гармаева, багшын ажалы ветеран, Ноехон нютаг:

Энэ сониннай ехэ удхаты байна: аймаг цоогоо больджо байсан сонинуудты, ава эджын сургаалнуудты танилцуулна. Түрэл сайхан буряад хэлээ сэргээхын түлөө, олон хүнүүд, үри хүхүд буряадаараа гэр гэртээ хөөрэлцэджэ байхань болтогой!

Екатерина Гончикова Доржиева, 77 настй, Ноехон нютаг:

Сайн байнаа, хүндэтэ газета гаргасан аджалчад! Ехэ сонирхолтыгоор уншааб нютаг тухайгаа орынгоо хэлэн дээрэ. Цаашаал залуучуул хүүхэдээ буряадаараа соргоджо, хэлүүлджэ байхань болтогой. Ушоо нютагы сонинны олон хүнүүд бэчээ саа сайн байгаа, таниха мэдэхэ хадаа аяты байна. Газетэ гаргадаг аджалчад амджалтатыгаар аджалыт даа, амгалан сайхан бултадаа ороос таряагаа ургуулджа, хони малаа үсхөөджэ, хүүхэдээ соргоджо, аха дзоноо хүндэлджэ, үвчэн зовлон мэдэнгүй, айл аймагаараа амгалан мэндэ суугыл даа!

Ринчинова Б.Г., ажалы ветеран, Ацула нютагаас:

Буряад үнэн газетэ ехэ сонирхолтойгоор унчааб! Сэлэнгэ нютагайнгаа хэлэн дээрэ манай аймаг дотор соомнай болоджо байсан үйлэ хэрэгүүдтэй, аджабайдалтай, арадайнгаа түүхэтэй танилсааб. Буряад хэлээ сэргээджэ, баяжуулджа байхадаа ехэл омогорхоноб, Тиигээд саашадаа иигээд лэ түрэл буряад хэлээ шудалджа, буряад арадайнгаа оюун бодол, есо заншал, соел гэгээрэлы сэргээджэ ябахамнай болтогой! Мүнөө залуушуул түрэл нютагайнгаа хэлэнэй баялигы шэнжэлджэ, үргэджэ ябаха болоно! Юундэб гэхэдэ, түрэлхи хэлэн хүний хүжөөнэ, аджабайдалай үйлэ ойгуулна, эрдэм бэлигтэй болгоно, аймагайнгаа түүхэтэй, гүн гүнзэгы сэдхэлтэй танилсуулна.

ХУВҮҮДЭЭ ДУРСАН БАЙДАГАДЬ...

1941 оны июлийн 22-нд фашист Германи манай гүрэндэ довтолон орджо, Эцэгэ Ороноо хамгаалгын дайн эхилээ. Манай Ноехон нютагы 236 хувүүд Эцэгэ Ороноо хамгаалхы мордобо. Хувүүдэмнай марч фронт дээрэ дайсалдабал эрэлхэг дзориггыоор, хатуу чангаар дайсалдаа.

«Июлийн 10-наас дайсалдажа эхилээб. Июлийн 13-наас августын 18 болтор савхяач тайлаагүйб», - гэжэ Ноехоны летчигууды нэгэн Лхамаджав Цыбиков өөрынгөө Долгор самгандаа 1942 оны сентябрийн 15 бэсчэн байна.

Нүгөөд бэчэгтээ: «Сая Владикавказ доро дайсады гэмгхэн үнгөөд. Хаджуудамнай Сталинградска фронтынхид басал гэмгы ем фашистнуудта үдүүлээ. Цаашадаа үшөө хатуу чангаар тололцохобд гэджэ санагдана. Уулдзаха цагамнай ойртодхол байн, «Манай үүльцэндэ сайндэр болхол байха», - гэджэ бэчнэ.

Лхамаджав Цыбиков 1943 оны апрелин 15-да героин үхэлөөр унаджа Краснодарска хидзаары Братчики сууринда дөөлүүлэгдсэн байн. Лхамаджав дарижапович Совет Армида 1932 оноос алва хиисэн, Улаан Армиин В.М.Молотовы нэрэмджэтэ интенданска академи, хождомонь К.Е.Ворошиловы нэрэмджэтэ генеральна штабы курс дүүргэсэн байн.

Хэдэн олон гурэны шагналнуудаар шагнагдаа. Бухы бэчгүүдэнь бээе гамнангүй Эхэ Ороноо хамгаалха, илалтад найдасан удхаты.

Ноехоныхид эрэлхэг дзоригты орденуор шагнагдасан нютагаархидараа: Цырен-Дондок Буянтуев, Даша-Дондок Гармаев, Дамдин Будадоржиев, Дугарджав Очиров, Жалсарай Дылыков Дамдин Дашиев, Гунгааджав Бадмацыренов ба бэшчэг хувүүдээрээ омгорхон байдаг ем.

Цырен-Дондок Буянтуев, Гунгааджав Бадмацыренов, Цэрэн-Даша Санжиев, Амар Будажапов энэ ехэ дайны гал дүлэн цоогуур Берлин хүрсэн байна. Үшөө Амар Будажапов, Гунгааджав Бадмацыренов хөөр тэндэ уулзаджа ехэ баярты буцаа бэлэй.

Эхэ Ороноо 127 Ноехономнай хувүүд холын хари гадзарта ясаа тавяа. Тэдэ зонимнай нэрэ алтан үдзгүүдээр нютагынгаа хүшөө дээр бэчээты.

Энэ хатуу дайнда ганца хувүүдээр алдасан эджынэр: Дүлма Бадмаева, Цэвэг Рабданова, Соли Дашапылова, Гармацоу Санжиева болно.

Сэндэма Мункуева 3 хувүүдээр дайнда мордуулаа, нэгэн лэ буцаджа эрээ. Дамбаевтын 3 аха дүүнэры нэгэнч гэртээ буцаагүй. Дахин иимэ муу муухай дайн цэрэг гэзчы хүн түрэлтэн бү үдзгэл дээ.

С.Д. РИНЧИНОВЫ
«Высоты Ноехона» гэжэ номоос абтаа

ДУРСАЛГА

Далан таван джэлы цаана дайн дүүрээ...
Эдээрхэг муухай фашист дайсады
Эцэгэ Ороноосоо намнаджа гаргаад,
Илалтын үдэры эльчэ туяа
Эхэ Орондомнай ялараа бэлэй.
Хүхэ номин тэндир доро
Алтан нарамнай арюунаар гэрэлтээ
Гадзар дэлхымнай гоёор цэцгэльджэ,
Адуу маламнай атарлан бэлычээ.
Арюухан агаараар амилыджа джаргаад,
Аджабайдаламнай дзохирджо эхилээ сэн,
Энэ сайхан цагы дүтэлүүлхы
Эбтыгээр олон арад дзомнай
Эрэлхэг дзориггоо чангаар эршэдүүлэн,
Дайсаны дарджа, гүрэньөө сүлөөлөө.
Манайх түрэл Ноехон нётогы
Хоёр дзуун гучан зургаан хувүүд
Хархис дайсады дарха гэджэ
Холын дэамда мордоо бэлэй.
Энэрхы хайрата эджынэрээ
Илдам инаг ханинараа
Түрсэн дзаахан үринэрөө орхёод,
Түрэл Ороноо оршалха гэджэ
Түрүү дээрэгдэ яваа бэлэй.
Дайны дүлэтэ дүрвэн джэлдэ
Дарин гашуун утаан цоо ябджа,
Халуун хүйтэны үхэл – тахал

Хайрата дзалуу бээрээ үдзэджэ,
Эльдин түрэл Ороноо,
Европын олон гүрэнууды сүлөөлөөд,
Дзарим нэгэнч хэтэ мүнхдөө
Дзалуухан насаа мүнхэрүүлээ ем.
Дзуун хорин долоон хувүүдэмнай –
Хүлөө шоройдсон тоонтодоо буцаагүй,
Сэльдээхэн тоонтынгоо цэцэгтэ талаар
Сэнгэджэ дэхин явхыгаа ерээгүй.
Харьяалан оростог Хелго мүрэндөө
Хүхюунээр умбаджа, самархы болёол!
Алтан талынгаа арюухан агаараар
Амилыджа нүхэдөөрөө сэнгхы болёол!
Тоонто нётогымнай арад дзон
Хайрата хувүүдүнгээ нэрын
мүнхэрүүлджэ,
Баруун үндэрхэн дово дээрээ,
Наньдин хүшөө дзорюулдыжа тавяа ем.
Үри хүүхэдэнь, ача дзээнэрэнь,
Олон джэлы хугацаа цоо
Түрэл элинцэг үгэйнэртөө
Тэрэ хүшөөгын тахин байдаг ем.
Дайн даджары дариин утаа
Дайда дэлхэйдэмнай бү үдзэгдэ!
Амгалан мэндэ джаргаджа байхымнай
Ашата бурхамнай цахиджа байгал даа!

Галина БАДАРЕЕВА,
багшын аджалы ветеран

ЖАРГАЛАНТЫН БААТАР СЭРЭГШЭДЭЙ ДУРАСХААЛТА ХҮШӨӨНҮҮД

Мүнөө жэл Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда совет сэрэгшэдэй Илалта туйлаһанай удаа 75 жэлэй ойн баяр манай гүрэндэ үргэн дэлисэтэйгээр үнгэржэ байна. Бухы хүдөө нютагуудаар, нютагаархидай дэмжэлгээр, баатар сэрэгшэдтэ хүшөө бодхоолгын, сахин гамналгын ажалнууд ябуулагдажа байна. Манайшье Жаргаланта нютагта эдэ ажалнууд олон жэлэй туршада бата бэхээр ажанбуулагдадаг.

Энэ ехэ хэрэгтэ Жаргаланта нютагай арад зоной дэмжэлгээр Агууехэ илалтын 30 жэлэй ойн баярта баатараар унаһан сэрэгшэдтэ зориулжа, мүнхэ дурасхаалы хүшөө 1975 ондо бодхоогдобо. Энэ хүшөөе скульптор Владимир Гроссман бодхоонон байна.

Манай нютагһаа 356 баатар залуу сэрэгшэд сэрэгэй албанда абтагдаа. Нютагаймнай эгээл бэрхэ, найдал ехэтэй, түрэл нютагаа үргэн ябаһан хувүүд байһан гэшээ. Тэдэ хувүүд сооһоо 172 сэрэгшэ хувүүд дайнай дүлэн соо баатараар унаһан байна.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнһаа олон сэрэгшэ хувүүд орден медальнуудаар шагнагдаад бусаһан. Тэдэнэй нэгэн Алдар солын дүүрэн кавалер Гур-Доржи Султумович Шарапов (1917 ондо түрэнхэн) болоно, тэрэ дайн соогуур артиллерист байһандаа, 45 миллиметрово оньһотой үхэр буугаар фашист булимтарагшадые тэнэ биса даража, аргагүй ехэ баатаршалга гаргаа. Тиигэжэ Алдар солын орденуудаар шагнагдажа, Советскэ Союзай Баатар нэрэ зэргэдэ хүртөө.

Сэлэнгын аймагта ганса иимэ баатар хувүүн манай Жаргаланта нютагта бии юм гэжэ бидэн нютагаархид омгорхонобди. Дайнай һүүлээр түрэл нютагаа бусажа, олон жэл соо багшаар ажаллаа. 1982 ондо дайнай шархануудһаа бэен үбдэжэ, наһаа нүгшөө. 1995 ондо түрэл тоонто Жаргаланта нютагтань мүнхэ дурасхаалда юулжа, 45 миллиметрово үхэр буугай хүшөө табигдаа. Энэ хүшөөе манай Сэлэнгын аймагай Гусиноозерск хотын ЦРБ даан абажа, анхаралаа ехэ хандуулалсадаг, туһа хүргэлсэдэг.

2015 ондо Агууехэ илалтын 70 жэлэй ойн баярта дашарамдуулан Жаргаланта нютагай захиргаанай үүсхэлээр, нютагаархидай дэмжэлгээр Гур-Доржи Шараповта зориулан хүрэл түмэрөөр хүшөө бодхоогдобо. Энэ ажалай автор Болод Анандаевич Цыжилов болоно.

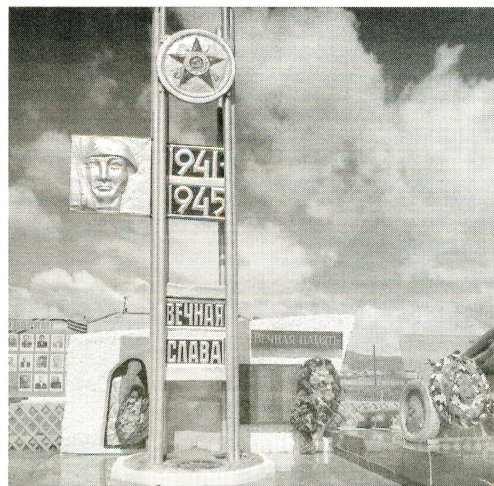
100 жэлэйн ойн баярта зориулан, хүшөө нэгэ иимэ хүшоо Сэлэнгын аймагай түбтэ табигдажа, «Сквер Шарапова» гэжэ нэрлэгдэбэ.

75 жэлэй ойн баярта зориулжа, майн 9-нэй Илалтын һайндэртэ Дурасхаалы мүнхэ Зула ошоёо бадаруулан байна.

Бидэ ургажа ябаа залуу үетэн, энэ ехэ баатаршалгын шэн зориг гаргаһандань ходоодо нанан, дурсан ябажургажа ябаһан улаан бургаһадтаа дамжуулан ябахаяа мэдүүлнэбди!

Энэ Мүнхэ Зула
манда гэрэлтэн байһаниинь
бидэ сээжэдэ хадагалан байхабди!

Арюна ХАЛЗАНОВА,
Жаргалантын дунда һургуулийн
буряад хэлэнэй багша

АЛТАНХАН АЦУУЛЫМНАЙ СУРГУУЛИ

1964 оной

сентябрь Галуута нуур хотоос 60-аад модоной газарта, Химнэ голой эрьедэ, ариун алтан часарганаагы дунда Ацуулын эхин сургуули нээгдэсэн түүхэтэй.

Түрүүчин багшаар ба директорээр Зориктуева Екатерина Раднаевна хүдэлсэн юм. 1966 ондо Доржиева Елена Дабеевна хоёрдохи багшаар Ацуула нютаг ерсэн байна.

1984 ондо Химнын найман джэлэй сургуули болсон. Директорээр Соколов Эрдэм Сандакович хүдэлсэн юм.

1989-2004 он хүртэр англи хэлн багша Чойжинимаева Галина Аюшеевна директорээр ябаа. Үндэр дүнгүүды туйладжа явсанайнгаа түлөө «Буряадай республикын сургуулин багьяата багша» (1984 он), «Россиин Федерацин гэгээрэлэй отличник» (1985 он) гэсэн нэрэ зэргэдэ хүртэсэн. Энэ онуудта бэлиг шадабаритай, бэрхэ хүнүүд хүдэлөө: Доржиева Анна

Балдоржиевна, Арьяева Дарима Дондоковна, Кондратюк Ольга Михайловна, Цыбендоржиев Андрей Павлович, Дашиева Зоя Дашиевна, Будажапова Вера Дампиловна, Буянтуева Зоя Аюшеевна, Буянтуев Александр Дансаранович, Шагжиева Сталина Бадмаевна, Цыбилов Бадма Самбуевич, Нимаева Ольга Бадмаевна, Котова Людмила Кирилловна, Петрушина Любовь Александровна, Протасова Светлана Владимировна, Протасов Георгий Иванович.

1991 ондо Ацуулын дунда сургуули болсон байна.

2000 ондо зоной хүсөөр баригдажа шэнэ чулуун гурван дахбар сургуули нээгдэе.

2005 оноос эсэлээд сургуулин директорээр Нимаева Ольга Бадмаевна хүдэлөө.

2006 ондо инновационно программада ПНПО «Образование» оролсоджо, түрүүшын суури абаа, 1 сая түхэриг мүнхэн шанда хүртэджэ, сургууляа нилээн сэргээсэн байна.

2010 ондо сургуулимнай «Республикын

экспериментальна талмай» нэрэ зэргэтэй боложо, БГХХА- тай суг хамта аджалаа ябуулдаг байгаа.

2011 ондо «Манай шэнэ сургуули» гэсэн зохиохы шэглэлтэй хараа тусэб бөөлүүлэгдээ.

2015 ондо сургуулимнай Республикын стажировочно талмай «Школа-агропарк» гэсэн нэрэ зэргэтэй болоо.

Мүнөө хүдэлдэ байсан 8 багшанаараас, булта дээдэ сургуулитай: Найданов А.Н.- дээдэ категориин багша, «Россиин Федерацин багьяата багша», «Буряад ороной багьяата тамирай багша»; Арьяева Д.Д. – «Россиин Федерацин багьяата багша»; Доржиева О.М. ба Лубсанова А.В. – 1 – дэхи категориин багшанар.

Мүнөө хүдэлдэ байсан багшанар хэдэн үеын багшанарай байгуулсан бүхэ сайн сайхан хэрэгүүды арьбадхан, багшын бэлиг шадабарт үргэдхэж, үшөө шэнэ арга дүршэл бэдэрдэж, хэрэглэж байхын оролдог юм.

Сурагдамнай аймаг, региональна болон бухыроссиин олимпиадуудта,

конференцинуудта, тэмсээнүүдтэ ех сайнаар оролсоджо, сургуулингааг нэрнэ нэрлүүлдэж байдаг даа.

Бултыень тоолохо болоо саа, олон. Заримыень нэрлэбэл: Цыбилова Евгения, Нимаева Валентина, Нимаева Бальжит, Куприс Эвалдас, Зарва Алена, Доржиев Түмэн, Стопа Николай, Сороковикова Анастасия.

Баса сургуулин тамирай талаас уласхоорондын, бухыроссиин, региональна, аймагтай тэмсээнүүдтэ оролсоджо, хүл бүмбэгөөр түрүү сууринууды эзэлдэг

юм. Энэ үедэ хүдэлдэ байсан физкультурын багшы Найданов А.Н. онсо тэмдэглэхээр.

Иигэдэ Ацуулын дунда сургуулин багшанар сагай эрилтын ёсоор аджал хүдэлмэрөө эмхидхэж, сурагшадтайгаа эрдэмэй далай ехэ эрэлхэгээр дабасаар гээч. Сургууласамнай эрдэм номоор, оюун бэлигээр дүүрэн хүбүүд, басагад гарджа, нютагаа, түрэлхидеэ заасан багшанаараа холо, ойгуур суурхууд байхань болтогой гэдэ үрөө!

С.А. АЮШЕЕВА,
Ацуула нютаг

ХАРГАНААГАЙНГАА СУРГУУЛИН ДУУЛАН БУЛТА МАГТАЯ...

Харганаагай хургуулине дуулан була магта... Энэ үгэнүүдэ мэдээжэ поэт, Харгана нютагай гарбалтай Артугаева-Ленхобоева Нина Тогтохоевна композитор Баир Батодоржиевтай хургуулин 75-най ойдо зориулагдажа бэшээн. Тэрэ сагнаа хойшо хорин жэл үнгэршээ. Энэ дуу хургуулимнай гимн болонхой.

Мунөөдэр Харганаагай дунда хургуули ямар байдалтай? Эхилхэн шэнэ хуралсалай жэлдэ 131 хурагшад хурахаа, эрдэм ном шудалхаа ерээ. Багшанар үхибүүдэ баяртайгаар угтажа абаа. Коллектив соомнай 19 багшанар эдэбхитэйгээр залуу директор Цыденов Чингис Алексеевичэй ударидалга доро ажалаа ябуулна. Манай хургуулин гол зорилго хадаа хуралсалай шанар дээшлүүлжэ. Үхибүүдэ энэ ороо сагай байдалда төөрингүй, бээе оложо, наһанайн зуб харгыда оруулжа табижа гэжэ оролдог. Мүн физикын, химийн, биологийн, географийн багшанар дуталдана, ондоо тээхэе эрээжэ заадаг. Багшанар хэшээлнүүдэ сэбэр харуул кабинедуудта компьютер, интерактивна самбарнууды хэрэглэн хонирхолтойгоор үнгэргэдэг. Коллективтамнай наһатайшы, залуушы багшанар хүдэлдэг. Багшын ажалай ветеранууд Банзарова Нина Степановна, Найданова Надежда Цыдыковна, Гомбоева Оюна Цыретаровна г.м. залуушуудда жэшэе боложо, дүй

дүршэлөөрөө хубаалсадаг. Залуу багшанар – Гунов Андрей Юрьевич, Цыденова Долгорма Алексеевна, Тудупова Наталья Цыренжаповна – оролдосотойгоор, үнэн сэхэ ажалаа ябуулдаг. Физкультурын багша Гунов Андрей Юрьевич «Эрхим багша» гэхэн конкурсда дүй дүршэлөө харуулжа, залуу багшанарай дунда түрүүшын нуури эзэлхэн. Хуралсалнай гансал хэшээлнүүдээр дүүршэнэ бэшэ, хурагшадые найнаар хургахын тула, хүмүүжүүлгын хүдэлмэри, классаа гадуур нилээдгүй юумэн хэгдэнэ. Удын хойно үхибүүд элдэб янзын кружогуудта, секцинуудта ябадаг. Түүхын багша Маланов А.В. шатарай кружок эмхидхэдэг. Бээе хорихо секцинууд амжалтатгайгаар хүдэлнэ, үхибүүд ехэ дуратай бүхэ барилдаанай, хур харбалгын, самбо секцинуудтэ ябадаг. «Самбо – хургуулинуудта» гэхэн проектэ орожо, залуу багша Гунов А.Ю. самбо секци эмхидхээ.

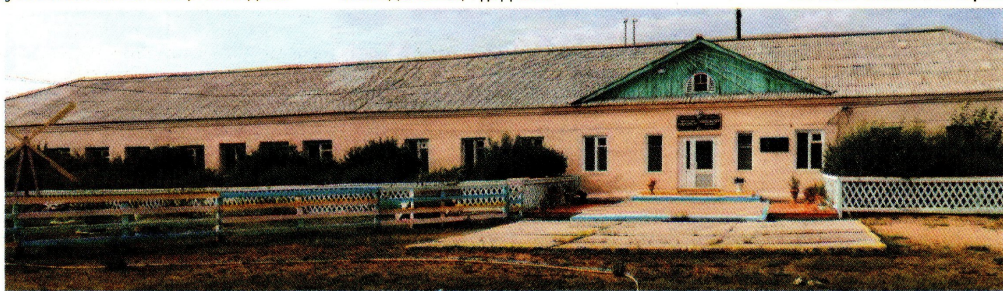
Гусиноозерск хотоноо мэргэжэлтэн ерээжэ хатарай, «Уран зураашан», чанза кружогууды үнгэргэдэг. Бэрхэ мэргэжэлтэд ажалдаа үнэн зүрхэнһөө хандадаг. Батуева Дарима Александровна, Банзарацэев Владимир Пурбуевич, Содномов Эрдэм Сергеевич г.м. нэрлэжэ болоно. Элдэб янзын конкурс, мурсыөөнүүдтэ хабаадалсажа, илалтанууды туйлажа гарадаг. Недон жэлдэ дуу хатарай ансамбль «Алтан туяа» Дылгыр Дымбырловой ударидалга доро Владимир хото ошожо, хатарай бүлэг «Ехо заншалаа сахижа ябаһанай түлөө» гэхэн шанда хүртөө, «Арадай дуун» гэхэн номинацида хүндэтэ 2-дэхи нуури эзэлжэ ерээ. Тиигээд Москва, дүтэ байһан хотонуудаар аяншалжа, нонин нонин юумэнүүды хаража, гэртээ бусаба. Үхибүүд урматгайгаар «Торгон зам» гэхэн ралли мурсыөөнэй үедэ «Алтарганын баяр» гэхэн фестивалда хабаадалсажа, түрүүшын

хууринууды эзэлхэн байна.

Хургуулидамнай эдэбхитэйгээр родительска комитет хүдэлдэг. Эжы баабайнар элдэб янзын асуудалнууды зүбшэлсэжэ, ходоо дахбартаа зай зүб боложо, ажалаа ябуулдаг. Үхибүүдэй эдэе хоол, хургуулидамнай дулаан гү, хүйтэн гү, элдэб янзын концертнэ хубсаһадууды оёхо, амаралтын үедэ үхибүүднэй юу хэнэб, элдэб янзын экскурсийн, театрнуудта абаашаха, зунай заһабарилгын үедэ хамгаалсаха г.м. асуудалнуудта эдэбхитэйгээр хабаададаг.

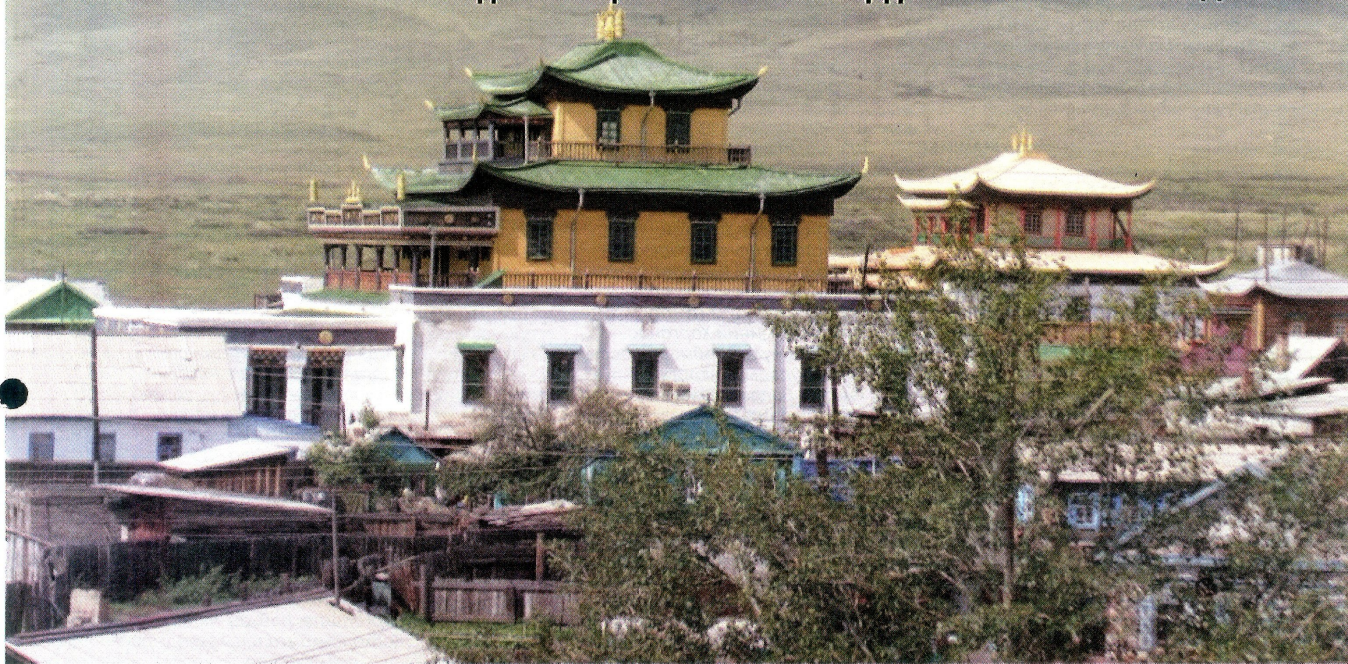
Амжалтатгайгаар ажалаа ябуулхан коллективнай үнгэрхэн жэлэй дүнгүүдээр аймаг соогоо «Жэлэй эрхим хургуули» болоо. Сугтаа ажаллажа байһан багшанартаа, шабинарттаа шэнэ хуралсалай жэлдэ амжалтанууды хүсэнэб.

Татьяна РАДНАЕВА,
багшын ажалай ветеран

ТАМЧИЙМНАЙ ТАЛА - МАНАЙ ГУЛАМТА

Өөрын сайхан дайдыгаа хөөрэн дуулан явил даа
Түрсэн гарсан нютагаа түүрэн магтан явил даа...

Гусиноозерск-Петропавловка-Закаменск харгыгаар Тоеон даваа үнгэрөөд, доошоо буухад, алгын дээр байсан шэнги үргэн нэлэнхы талада Галуута нуураасаа сэбшээ авдаг, сайхан Сайдам нютаг бии.

Нютагым байгаали нюдэндэ дулааханаар харагдадаг, арюун сэбэр агаарын үнэртэй, зундаа аяама халуунда зүсэ шэгээ хубилгаджа, элдэб янзын сэгсүүдээр элдин таламнай бүрхөөгдэдэг. Намар хүрджэ ерхэд, набша намаагаа шарлуулдаж, үнгын гое шэрнүүдээр үргэлдэжэ бодогдоджо байдаг. Хүйтэн үвэлы сагта хүр сасанда хушагдааш саа, тэрэл сайхан байгаали нойроосоо сэрэн амаршалдаг.

Түрэл нютагайнгаа агаараар амилджа, тунгалаг осоронь ундалджа, үнгын сэгсгээр долгилсон үтэн ногоон соогуурэн умбаджа ябхад ямар гое гээшэб.

Ерсэн хүнүүды отгодго манай тахиланта ууланууд. Үндэр Баавай, Сагаан Үбгэн, Мандал гээд тэгшхэнээр зүүн таладамнай байрланхай.

Манай Сайдам шэхэндэ уриханаар нэрлэгдэсэн нютаг байндаа.

Тиимээсээ, энэмнай басал ехэ урагшаа санаатай, болтодоо эбтэй эетэймнай харагдана. Юундэб гээдэ, согтоо сугларджа, алгын дээрээ үргэсэн элинсэг хулинсагуудымнай бууса сэргээгдэжэ, Хамба Лама Дампил Гомбоевы суварга бүтээгдэсэн байна. Байсан зоны аджал хэрэг

амджалтатай арюухан байхын түлөө үдэр бүри зулаа бадарааджа, бурхандаа мүргэдэжэ, маани мэгзэмээ уншаджа явадаг зон байнады даа.

Үшөө тиихэдэ, нютагтамнай хоер дабхар байшан бии гээшэ. Тэрэ байшан соомнай соелой байшан нээгдэжэ, хүн зомной сугларджа, бүхы найр нааданаа бүтээдэжэ, баярладжа байдаг гээшэ. Соелойнгоо байшанда "Сайдам" гэджэ хамталиг бии болгоджо, нюдэнэй худжар, шэхэнэй шэмэг болгон, аймаг айлаараа дуулан явдаг болонхой.

Нютагаймнай хойно "Сайдамай нуурханууд" гэджэ нэртэй горьхо бии. Тэрэмнай "Зүүн Сайдам", "Дунда Сайдам", "Баруун Сайдам" гээд илгардаг. Тиихэдээ, үшөө дундань "Хоолой" бии. "Хоолоймной" газар дороосоо осонь гараад, "Баруун Сайдам" руугаа ордог. "Хоолой" гээшэмнэй аршаан булаг гээшэ. Энэ аршаандамнай "Гайморит" гэджэ үбшэнөө хүнүүд эмчлэхээ ердэг.

Тиигээд, нютагым аян замы сэхэ асфальт харгыгаар, (нютагаархидамнай Путинска харгы гэдэг), саашаа явахад, баруун талдань - Рыбзавод тосхоннай мэндэшлэхэ.

Нэмдэжгээд, Рыбзаводы баруун зүгоос хархад, номин долгеороо дохин Галуута Нуурамнай огтон харагдаха. Рыбзавод тосхондомнай элдэб янзын загаснууды барьдаг, аджалча зоны нютаг гээшэ.

Манай суута Галуута Нууртамнай :шордо, барабанчик, сазан, сорожка г.м. загаснууд бии.

Саашаа явавал, Сагаан Гол, Лесхоз нютагууд...

Ямар баян ууджам гээшэб дээ манай Тамчин тал!

Эндэ байдаг арад зон хэдэн ястан нэгэ томо бүлэ шэнги болтодоо эбтэй эетэй аха дүүнэр шэнги аджасуудаг зоны нютаг гээшэ.

Иигээд харгы замнамнай дүүрэнгүйгөөр, үшөөл саашаа явахды. Ошохо бүри насаараа зальварджа явсан нангинхан шүтөөнэйм газар дүтэлнэ. Эгээл бидны болтымнай харха Буурал Хаан. Буурал үндэр толгойдонь булай ехээр мүргэдэжэ, буян хуряадаг ууламнай. Хаджуудань-Хонгор Хатан. Хүсэ шадал оруулдажэ тавидаг нютагайм тахиланта уула.

Тамча нютагымнай захата бүхы дэлхэйн шэмэг болдог Байгал далайн дүү-Галуута Нуурамнай сэл хүхэ сэвэрхэн оосоороо хүн зоны өөртөө татча, амаруулдажэ явуулдаг гээшэ.

Зоны халуун үүдэрнүүдтэ мүшэн долгин дээгүүр намхалзаджа, хүбхэлээдэжэ, амтатайхан аршан мэтэ оосноосонь хүсэ шадал абджа гархаш. Нуурымнай гэрэл мэтэ оснын нюуруу дээрэ элдэб үнгын шубууды хархашгалуу шубууды ганганаа дуулдаджа, негос, ангир, сахалай шубууд аргаахнаар нуур дээгүүрээ элидэжэ, эдишээ бэдэрэн байдаг. Хүхэ дэгли, тохорюу шувууд эрьеэрэнэ дохилзоджо явахы.

Үглөөгүүр эртэ нарны мандаха үедэ нуурамнай ягаан улаан тала шэнги нэмжиджэ, энээбхилдэжэ, үдэрөө отгоджо байдаг. Харин салты

болходо, сүрөөтгүйгөөр долгинуудаа эбхэрээдэжэ, эрьеэ сохин, уурлан байдаг.

Тамча нютагамнай гушаад онуудта Сэлэнгын аймагай түб байгаа гээшэ. Хамаг зургаанууд, захиргаанууд манай нютаг дээр байсан. Мүнөөш болтоороо тэрнээ алдангүй Тамча тосхондомной Сомоной захиргаан, эмчэлгын газар, сургуули, соелой байшан, почто, хүүхэдэй сэгсрлиг аджал хүдэлмэрео явуулсан зандаа. Хүршэ Монгол руу ордог түмэр харгы бии.

Буряад Уласай эгээ түрүүшын дасануудай нэгэн болхо - Тамчимнай дасан.

Хойт талаасаа элихэнээр харагдаджа, жиндагуудаа огтон авдаг. Сэлэнгэ нютагымнай юсэн Хамба ламанууд алваа хиисэн байна гээшэ. Дасандаа ерхэдэ, арад зон мүнгэн сэргэдээ мүргэдэжэ, адис аваад хүн зомнай явдаг.

Хэды джэлы хугасаа соо тэрэл зандаа гэрэл туяагаа холуур сасан арад түмэнынгөө сэдхэл санаа засча байхадаа ехэл буян гээшэл дээ.

Тамчин дасанда ерджэ нютагай зон анханайнгаа тоонтодо хүйсөөрөө холбоотой нангин газартаа бэээ джэгнэсэн мэтэ сүзэглэн шүтэн зальбарджа, наснынгаа замыгаа засча, эршэ хүсэл оруулдажа, этигэл найдалаа бэхиджүүлжэ гэджэ явадаг гээшэ.

Үндэр хүсэл эрмэлзэлтэй хувууд басгадаа хүйсэн дээрээ бөөмэйлэн үргэдэжэ үндылгэсэн Тамчимнай тала - манай гуламта.

СЭЛЬДЕЭХЭН СЭЛЭНГЫМ ДУУЛИМХАНДА...

Сэлэнгымнай аймаг ууджам тала дайдаараа, үдхэн ой тайгаараа, тунгалаг гол мурэнүүдээрээ, тарган адуу малаараа, баатар хүчэты хүвүүдээрээ, цэхэ харашгүй бацгадаараа, цэцэн ухаанты увгэд хүгшэдөөрөө хаа - яангүй суурханхай.

Нютагынгаа гое сайханынь дзурагладжа, арад зонынгоо мэргэн бодолын харуулджа талаан бэлитгы уран шүлэгчд, найруулагчадарч манай нютаг олон.

Мүнөө, түрэл тоонто нютагуудаа магтаджа бэцсэн шүлэгүүдын дурадхамнай.

Цыретор МАШИЕВ

ҮВЭР - ЗӨӨХЭЙ

Тэнюун нугаар таран бэльчээ,
Табан хушуу адуу маламнай,
Талмай дайдаар нэмжын оргоо
Талын хэшэг таряан далай.
Ульгэр түүхын домогты,
Үнэр баян хэшэгты,
Уеын джаргал юрөөлты,
Үвэр -Зөөхэй, Үвэр - Зөөхэй!!!
Алим жэмэс, ая гангын
Арюун хангал агаар сүршөө,
Ава эджым, арад дзоним
Алтан үлгы, алтан хүшөө.
Үвэр -Зөөхэйм дзүргэ намай
Үндэр дэлхэйн дзамда гаргаа
Сэнгүү дзонмэй джаргал золты
Солгеон чиниим соло дуудаа.
Нэгэ юрын нютагш саа,
Нэрэ соло алдартайш!
Уеын үед мандыш даа,
Үвэр - Зөөхэй, Үвэр -Зөөхэй!!!

Галина БАДАРЕЕВА

ОНДООХОН НОЁХОН

Сельдехэн Сэлэнгын сэнгэлиг буланда
Сэнгүүхэн тоонтом цэцэглэн байдаг ем.
Сэлмэгхэн шарайты, цэцэнхэн арадты
Цээдхэндэм дулаахан Ноехон нютагам.
Ольтириг шэнги түхэл шарайты
Ондоохон емэл дээ түрэл тоонтом,
Олонхон джэлдэ аджалаараа шалгарджа,
Олондо мэдээжэ Ноехон нютагам.
Алтанхан тарягаа халюуран ургуулдаг,
Адуу малаараа талаа бүрхөөдэг,
Баянхан түүхэты, баатарлиг арадты
Бальчархан насным үлгы нютагам.
Харьялан ороссон Хелгоо зубшаджа,
Хатар дуугаараа холуур суурхасан,
Хабтагай Ноехоним арад дзонууд

Хамтаараа эбтыхэн джарган суудаг ем.
Энээхэн наснынгаа дзүргэ харгы
Эндээс эхилсэн үри хүүхэдээ
Элүүр энхэхэн, джаргалты байхынь
Элдин тоонтом үршөөж байдаг ем.

Нина АРТУГАЕВА

ХАРГАНАА, МИНИИ ХАРГАНАА

Шүбэгэр адаалхай мүшэртэй,
Шарахан буурсаг залаатай,
Шүдэрлэн ургадаг алтаргана
Шэдитэ талым бүрхөөнэ.
Шэнхинэн шудхажа урдахан
Шэнхинүүр Бүхэн голтой
Харганаа, минии Харганаа.
Баянхан Сагаан уулатай,
Бунхан нангин хадатай,
Байдалыем шэнээр хэргээхэн
Буусахан абым нютагни.
Гурбан нарhadaар угтадаг
Гүлмэр наһанайм тоонто
Харганаа, минии Харганаа.
Алтанхан уулын хойморто
Албата уладын нь нутагжаа.
Тэнгэри Болдогой хүгжэм
Тайлган дээрээ ээдэлээ.
Тэршээхэн хүйтэн булагтай,
Тээрмэтын сэбэр аршаантай
Харганаа, минии Харганаа.
Хабсагай хадалиг харгытай
Хүндэлэн нэмжйхэн Шүнэхэтэм,
Онгорёон суута Баабаймни
Олонхон зоноо харадаг.
Хонгор хаһыем гэршэлхэн
Хээрын сэсэгүүд ягаараа,
Харганаа, минии Харганаа.

Мария ТУБАЕВА

ЮРӨӨ НЮТАГ

Бурин хаанай хормойдо
Баян колхоз толорно.
Хонгор уулын хаяада
Хабтагай Ташар нэмжынэ.
Номин хүхэ тэнгэрээс,
Нара угэнэл элшээ,
Ногоон дэлкун газарамнай
Дэлгэн шүүсээ шэмээ.
Сельдехэн аршаан булагууд
Үндыжэ харьян бурьялна,
Сэлээты сээдхэндэш шэнгэджэ,
Ая ганга анхилна.
Хурьстэ баян Юрөөмнай
Хүүемэ таряалантыл,

Талын булагы бэльчээр
Таван хушуу малтай.
Манай эджы баавайнар
Аджалай амджалта туйлаал,
Юргэн Юроо нутагаа
Миллионер колхоз болгоол.
Алиш аджалда тунхарикуй,
Хүдэр дорюун хувүүдтэйдь,
Аяар холуур суурхуула
Аджалыца цэвэр басагадтайдь.
Хабтагай үргэн Юрөөдөө
Согты, золты аджалнады,
Хамтаараа эршээ шангадан,
Амджалта туйльджа гарнады.
Хэшэг буянта Юрөөмнай
Хээээш баян үлгы нутаг
Буурал холоос юрөөлты
Буряад арадай омогорхол ем.

Бато АЮШЕЕВ

Аршаан булагаа бурьюулхан,
Абын хэшэг дамжуулхан,
Жэнхэни хайхан гуримаа
Жэгдэ тодоор сахиһан,
Жаргаланта хайхан нютагни
Жабхалан амгалан хуугыш даа!
Доодо голоороо долгилһон,
Дээдэ нугаараа бадархан,
Баян Зүрхэн уулаа
Баран зоноороо тахиһан,
Жаргаланта хайхан нютагни!
Жабхалан амгалан хуугыш даа!
Бүхэнэй мүндэгэр эхитэй,
Баруун бэээрээ захатай,
Баабайм түрэхэн нутаг юм даа,
Эжым хайхан үлгы ем даа,
Жаргаланта хайхан нютагни
Жабхалан амгалан хуугыш даа!

Энгельсина ГАРМАЕВА

СЭНХИРХЭН ШАНААМНИ

Гүлмэр дзаахан явахдаа
Гүзээн дээрээ гэшхуулсэн,
Ганцал ниисхэ баавайты,
Гое сайхан Шанаам.
Эдир дзалуу явахдаал
Эльгэн дээрээ эльвэсэн,
Эмгэй эджы тахилты,
Элдин хонгор Шанаам.
Таабай болоод явахдам,
Таальдажа дохин угтадаг,
Талын толгой уулаты
Талмай нуурты Шанаам.

ЮРӨӨГЭЙМ ТҮРЭЛ ДУНДА СУРГУУЛИДА 55 ЖЭЛ

1960 оной сагаан түмэр хулгана жэл гаранхай байгаа. Үдэнгэ, Үрмэ, Юрөө голоорхид Карл Марксын нэрэмжэт хамтынгаа ажахые шадал соогоо дээшэн үргэжэ, эрмэлзэл, сэдхэлээ дээгүүр абажа ябасан.

Ажалласан үдэрнүүдэйнгээ тоо бэшүүлээд, колхозой складаас тарья, мяхаа абажа эдээ хоол болгодог байсан аад, сарадаа салин абадаг болонхой. Колхоз мяха, сүү, ноосо, таряагаа гүрэндөө тушаажа түсэбөө халин дүүргэдэг болонхой. Сабэр олзонь дээшээ хөөрөжэ, хүл дээрээ лаб байса гаража эхилээ. Колхозой гэшүүд суглаа хурал дээрээ сургуули бариха гэжэ шидхэбэри гаргасан. 1961 оной хабар сургуулингаа суури татажа эхилсэн.

Тэрэ сагта колхозой түрүүлэгшэ Ванкеев Жамсо Бальжинимавич, Эхэ Ороноо хамгаалгын дайнда ябасан, сүүлээрнэ Социалис ажалай герой боложо хэдэ дахин СССР-эй Верховно Советэй

депутатаар сонгогдосон байна.

Юрөөгэй сомоной Советэй түрүүлэгшээр Батуев Будацырен Цыбикович, басал дайнда ябасан олон орден, медальнуудтай хүн хүдэлжэ байгаа.

Барилгын даргаар Мугнисян Андрей Суменович ажаллаа. Энэ хүмнай ехэл уран бэрхэ байжа сургууляа барюулхаасаа гадна, Эхэ Ороноо хамгаалсаар дайны талада хосорсон сэрэгшэдтэ хорин жэлэй ойдо хүшөө барисан. Энэ хүшөө шэнги гоё, архитектурна сэнтэй хүшөө Бураад Орон соо олдохогүй. Андрей Суменовичийн үхибүүдтэ манай нютагай талаас ехэ баяры хүргэмөөр байна.

1963 оны намар сургуулийн барилга дүүржэ байхада бидэ, ахмад классай хүбүүд, дээрэнэ шлак, опилко гаргажа газрагуурань сээрлэдэг, басагд сонхо, хана угаажа, шэрдэхэ ажалтай байсан.

Октябрь сарын эхиндэ Үдэнгэ, Ташар, Үрмын сурагшад аймаг соогоо сайн гэгшын сургуулитай

боложо ехэл баярласан байна.

Энэмнай аба, эжынэрэймнай хүлсөө гаргажа, мүнгөө хамтаруулжа босхоосон эрдэмэй ордон болоно.

Түрүүшын директор Цыретаров Улзы Самданович - фронтовик, офицер 1964 оной намар бологтор хүдэлээ.

1964 - 1965 ондо Дараев Доржи Цыбикжапович байсан.

1965 ондо Юрөөгэй дунда сургуули болоходо Будаев Юмжап Будаевич хүтэлээ.

Тэрэ гэхээс 55 жэл үнгэрөө. Саг гээшэ эгээл үнэтэй баялиг аад, түргэн үнгэрхэнэ гайхалтай. Бидэ, эгээ түрүүн сургууляа дүүргээшэд, шэнэ эрдэмэйнгээ ордоноос, булаглан гарсан тунгалаг аршаанаас садатараа хүртэсэн байнабди. Тиймэ тула, нютаг голоороо, колхозоороо, сургууляараа, багшанараараа ехэ омогорхонобди, доро дохинобди.

Доржи ЛУБСАНОВ,
Юрөөгэй дунда сургуули
дүүргэсэн, ажалай ветеран

Шог зугаа

«ХАРТААБХА ХУДАЛДААН»

Энэ зун би Улан-Удын дэлгүүр дээрэ хартаабхаа худалдаа! Хажуудам Бэшүүрэй баһал сээрхэн хүбүүн баһа хартаабха наймаатай байба. Харахадан хартаабхаа хэды хэды зантуунууд соо хээд лэ, прилавка дээрээ улаан хартаабхаа улайсар табижа эхилбэ. Би урдаһаань, «баттл» шэндээр, баһа арбанай зантуу соо хартаабхаа табибаб, найманай зантуу соо табибаб, тиигээд табанайшые зантуу соо шара хартаабхаа, шалбайса табибаб. Үшөө дээрһээнэ литрэ (үхибүүдэй) зантуу олоод, эгээ томо хартаабхаа хээд, эгээ хүнэй нүдэндэ табижархооб. Тиихэдэм, тэрэ хүбүүнэй бүлтэгэр нүдэниинь, нүдэн сооһоо гаршахаяа ханаба.

Би урдаһань хараад, нүдөө ониб ониб гэжэ байгаад лэ - без жири жаритса, без воды варитса гэжэ байжа, хамаг хартаабхаа шууяса худалдасибаб.

Байжа ядаад лэ, тэрэ хүбүүмни хажуудам ерээд асууба:

- Как тебя зовут?

- Намайе дуудаха хэрэггүй, я сама прихожу-гээд, Баярмуха меня зовут, гэбэ!

- Какая муха? - гэбэ

- Намайе, юу? Муха гэе гуу? - гээд! Сам ты муха-аляһан!

- Как вы такую большую картошку растите - гэбэ?

Тиихэдэнэ би ууртаа харюусабаб:

- Манай Харганаада, Хартаабхан памятник - хүшөө би. Харганаа ерээд... тэрэ хүшөөдэ найнаар мүргэхэ хэрэгтэй... унажа байжа. Харин мүнэгэ ехээр үргөө хаатнай, хартаабхатнай нударма томоор ургаха гэжэ хэлээд, зантуунуудаа тарья-нарья абаад «крутой» хартаабха наймаашан болоод, гэртээ ерээб!

Хожомонь, дуулахадан, нэгэ сээрхэн танигдаагүй хүбүүн манай хартаабхын хүшөөдэ унажа байжа бүхэли үдэр мүргөө гэлсэбэ.

Елена БАЛЖИЕВА,

Харганаагай соёлой байшанай ударидагша.

НОЕХОН НЮТАГЫ ТОЛЕОС...

Чүмгэ – костный мозг
Чанчаг – висок
Бислаг – кольцо
Сүлжэмүүр – цепочка
Шэлэвэр – кочерга
Сомсойхо – сидеть на корточках
Гүвихэ, сэгсэрхэ – сбивать пыль
Баавай – сестра
Талха – хлеб

Гурил – мука
Шэгшүүр – сито
Хумас – ногти
Царвуу – запястье
Боровыео – воробей
Ергы – подснежник
Агсаа – маленький мешочек
Джиджихэн – мелкий
Үвгөө, үвгэй – дедушка по отцу

НОЕХОНДО ҮНЭН БОЛСОН УЧАР

Сэлэнгын аймагы ууджам Ноехон нютагта Дзургаан-Дэвэ хотодо энэ учар Доржиивтаны гэртэ болоо.

Арваад джэлы цаад тээ би Хяагта хото үхибүүдтээ очоо бэлэйб. Сүхэ мүрөө ябгаан мүсэн дээгүүр гарааб. Гэртээ буцаад ерэхэдэм, мүсэмнай оросонхой, хүнүүды онгосоор гаргаджа байгаа. Паром дээрээс утасаар нүхэртөө хонходобоб: «Машина олоод ерыч, би паром дээрэ ерээд байнав.»

Удаанч болонгүй нүхэрэм колхозы цагаан Волгоор ерээ.

- Зай, миниигээ үгыдэ хэр байгааштаа? - гэхэдэм, урдаасам:

- Байгаальдаа, тэгээд, нэгэ сонин эмэ болоо, гэртээ ерээд хөөрэнэ аабзэб.

Емэндэ дураты мини бээ байджа болонгүйгөөр, бушуу хөөрүүлэвб. Иимэ учар болсон байгаа.

Майн нэгэндэ нүхэрэм онокласснигтыгаа сайндэр огтодждо хагады ууджа байхадань, хүгшргэ, хүршэмнай ороод ерэвэ. (бүхы насаараа колхозы сааличанаар хүдэлсэн):

- Нүхаар, гадзаач үнечэ ерээд хэбтэнэ, тоголсэн яндзаты, тоголонь байгүй.

Нүхэртэгөө гадзаа гарджа харахадань, нээрээ үнечэнэ хэбтэнэ, тогол угы. Тэрэнээ үвэсннгөө хашаанда оруулаад, толгойгоо мааджаад: «Гайхалты – тоголонь хайшаа орчоо ем? – гэджэ санаад, үнөөхил хагадаа цаашань ууджа байхадань, хүршэ хугшэнэ дахин ерэбэ.

- Харыч, энэ урдахэ Цэдэв хувүүн үхэры ээлдхээндэ яваа ембайн, тэгээд Цорооноос нэгэ тогол ацараа, үнечгүй байгаа, тэрэ тоголонь танайл бэшэ емүү.

Удаанч болонгүйгээр нүхэрэм онокласснигтыгаа хоер битоны оснынгоо тэргэ түльтээд Цэдэвдээ очово. Тэндээс тоголоо тэргэн дээрээ ачаад, аргамджаар уяад, гэртээ ацараад, үнечтэгээ ниилүүлээ. Тэрэ тоголонь эхэдээ гүйджэ очходонь,

үнечнэ яач хүхүүлджэ үгөөгүй.

Мүргэджэл байгаа. Хайшан гэдэг ем гээд, хүршгөө дуудаа.

Иимэ ем болоод байна гэжэ хөөрөөд, аргынэ олыштоо гээд гэртээ ацараа. Хуу ем мэдэхэ хүршэнэ «Ээ, нэгэ ем болхо емааз», гэжэ хэлээдэл, үхэрэмнай аргамджаар эвэрээсэнэ хашаанда уява. Хоер хойд хулын таса тушаад, хүцүүгээр үнечгымнай сааджа эхилвэ. Тэгээд саасан уурагаа тэрэ тогол дээрэнэ адхаджа орхиво, тэгээд тоголоо үнечэндэнэ түлтивэ. Үнечнэ яачэ хүхэндөө дүтлүүлэжэ үгөөгүй.

Гайхалтай! Яалтай! Аргаа ядаад, гэртээ амархы ороод, үнечмнай тоголоо гэжэ, туруу угаахы суува. Янжима хүршэдөө, утасаар хонхододждо дуудава. Янжама хүршэмнай ерээд, үвэсны хашаанда ороод хархадань үнечмнай хэбтэчоод, дүлидждэ байва. Харахадань, хоер туруу бултайнхай. Харин, гологдосон тогол, хайрты ем, хашааны углуунда чэчэрдждэ байва.

- Ээ, Юмджаав, үнечнэнь мүнөөл тогольжэана ха ем! Хоер туруунь бултайгаад байнал.

- Угы, юу хэлнэ гэзчэч? – гэжэ ехэ чочоводь.

Туруу угааджайсан хүршэмнай: «Зхирлэхэ гэе ем байн гэздэл, гараад явачоо. Үнечмнай гэмгы тоголоо, хайран уурагань миин саагдасан байвал даа.

Удэшын багаар манай үүльцын урда зүгөөс хоер эхэнэрнүүд осны тэргэ түльтээд манайда ехэ уурты, хараал, шэрээл ороод ерэвэ:

- Хайшаа ем, хүны тогол ацартеод! Манай үнеч Цороондо тоголсоор үнины емаад! Мүнөө тоголонь үгы болоод байна, танайхин ацараа гэе. Хулгайчанууд! Энэ МАНАЙ ТОГОЛ гээд, тэргэн дээрээ ачаад яваба.

Ай, бурхан! Иимэ емэ болдогол ем байн даа! Дзорюун иимэ емэ дзохохоогүйлчэ! Энеэдты... ханяадтыч... байн даа!

Зоя ДЫЛЫКОВА,
аджалы ветеран.

ЖАРГАЛАНТА НЮТАГААРХИДАЙ БУЯНТАЙ ХЭРЭГ

Аажамхан зунай хаһа эхилжэ, нютаг бүхэнэй обоонууд тахигдаба. Манай нютагашье Загастайн дасанай ламанар ерэкэ, нютагаймнай арад зонтой обоонуудые тахижа, хэрэг бүтээлсэдэг.

Жаргаланта нютагтамнай иимэ обоонууд тахигдадаг: Бүхэнэй мүндэгэр, Сагаан хада, Мандалай эбэр, Баян зүрхэ, Ногоон уула, хүндэлгын обоо, Бата сагаан, Үндэрэй обоо, Монголой обоо, Даржаг, Жалгын обоо, Олоной обоо гэгшэд тахигдадаг. Үшөө тиихэдээ нютагтаа субаргануудаа тахидаг заншалтайбди. Гүндэн субарга, Улаан Хабсагайн Дуддоль, Олоной обоогой Жанчуб субарга, Загастайн дасанай анхан нууринда зориулагдажа бодхоогдоһон субарга гэгшэд болоно. Жэл бүри нютагаархиднай эдэ тахилгандаа бэлдэхэдээ, заһабарилгын шэрдэлгын г.м ажал ехэ эдэбхитэйгээр ябуулдаг. Нютагаймнай зон шадаха аргаараа туһа хүргэлсэдэг.

Энэ заншалаа алдангүй мүнөө жөлшье заһалгын шэрдэлгын ажал ябуулһан нютагаархидаа онсо тэмдэглэмээр.

Байгша оной июлиин 24-дэ Бардатан уг гарбалтай түрэлхид: Баниев Анатолий Жаповичтанай ба Мария Гунгаевнагай үхибүүдэй гэр бүлэ, Шарапов Владимир (Даба) Батонимаевич ба Бимба Баниевнагай үхибүүдэй гэр бүлэ, Гомбоева Цыремжит Баниевнагай үхибүүдэй гэр бүлэ аша зээнэрээрээ ехэ эбтэйгээр сугларжа Улаан хабсагайн субаргаяа заһабарилгын ажал ябуулагдаба. Улаан Хабсагайн субарга улад зоноо угтан абадаг нютагаймнай шэмэг болоно. Тиимэһээ энэ ажаябуулга ехэ хэрэгтэй. Түрэл тоонтотомнай олон айлшад буужа ерэдэг, нютагаархид нютагаа эрьеэн байхадань, нюдэ хужарлуулма гоеор угтан абадаг субаргатайбди. Энэ буянта хэрэг иигээд дэлгэржэ, нютагаархидтамнай жэшээ болон, саашанхи үйлэ хэрэг, ажаябуулга дэлгэржэл байхань болтогой! Булта түрэлхидтэнь баярые хүргэжэ, амжалта хүсэнэбди.

Жаргалантымнай хүлдэ болон
Жагсажа байгаарай
хододоо,
Улад зонойм угтамжа
Улаан хабсагайн
субарга.

**Бимба БАЛЬЧИНОВ,
Татьяна ЖАМБАЛОВА**

